

Zámbóné Kocic Larisa

Szegedi Tudományegyetem, Angol Tanszék

larisa@ieas-szeged.hu

Matthew K. Gold, ed. *Debates in the Digital Humanities*. Minneapolis–London: University of Minnesota Press, 2012. ISBN 9780816677948, 9780816677955. xvi, 516 oldal. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816677948.001.0001>

Matthew K. Gold and Lauren F. Klein, eds. *Debates in the Digital Humanities 2016*. Minneapolis–London: University of Minnesota Press, 2016. ISBN 9780816699537, 9780816699544. xv, 579 oldal. Hálózati verzió: <http://dhdebates.gc.cuny.edu/debates/2>

Az alábbiakban a University of Minnesota Press gondozásában 2012-ben és 2016-ban megjelent *Debates in the Digital Humanities [Viták a digitális bölcsészetben]* két kötetéről igyekszem röviden összehasonlító recenziót írni. A Matthew K. Gold szerkesztette első kötet 2012-ben azzal a céllal jött létre, hogy egy kötetbe gyűjtse az amerikai felsőoktatásban a „következő nagy dobás”-ként („next big thing”)¹ emlegetett, de igazán pontos meghatározással még nem bíró, digitális bölcsészetről szóló vitákat. Az első kötet igazi értéke véleményem szerint abban rejlik, hogy a meghatározási vitákon túl – amelyek a kötet első részét alkotják² – a digitális bölcsészettel foglalkozó korábbi vagy épp kortárs könyvekből³ hiányzó kritikai hangoknak is helyet ad. Különösen két téren fontos ez a hiánypótlás: a digitális bölcsészet tanításának, illetve a kritikai kultúrakutatásnak kérdéskörében. Ez utóbbi kapcsán írja Alan Liu, hogy noha

[...] a digitális bölcsészek kritikusan fejlesztik az eszközöket, az adatokat és a metaadatokat [...] a kritikájukat ritkán terjesztik ki a társadalom, a gazdaság, a politika vagy a kultúra teljes regiszterére. Ritkán hallani az általam ismert digitális bölcsészeti társaságokban, konferenciákon, folyóiratokban vagy projektekben olyan kérdéseket, amelyek azt vizsgálják, hogy a digitális bölcsészet

¹ William Pannapacker, „Pannapacker at MLA: Digital Humanities Triumphant?” *The Chronicle of Higher Education*, 2011. jan. 8., <https://www.chronicle.com/blogs/brainstorm/pannapacker-at-mla-digital-humanities-triumphant/30915>. E blogbejegyzés később szerves része lett a Gold szerkesztette *Debates in the Digital Humanities* (2012) gyűjteménynek.

² Többek között Matthew Kirschenbaum, Kathleen Fitzpatrick és Lisa Spiro írásaiból.

³ Susan Schreibman, Ray Siemens and John Unsworth, eds., *A Companion to Digital Humanities* (Malden, MA: Blackwell, 2004); David M. Berry, ed., *Understanding Digital Humanities* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012); Melissa Terras, Julianne Nyhan and Edward Vanhoutte, eds., *Defining Digital Humanities: A Reader* (Farnham and Burlington: Ashgate, 2013).

hogyan szorgalmazza, képviseli napjaink hatalmas posztindusztriális, neoliberais, nagyvállalati és globális (információ)tőkéjét,⁴ vagy áll éppen ellen neki. E kérdések klisészerű megnyilvánulásai – mint például a „digitális szakadék”, „megfigyelés”, „magánjog”, „szerzői jog” stb. – sem rúgnak nagyon a labdába (491).⁵

Persze az olyan kérdések felvetése, hogy miért „fehér” a digitális bölcsészet (139–160), illetve, hogy van-e mindebben szerepe a nőknek (235–240), visszacsatol a digitális bölcsészet legmarkánsabb identitás vitájába. Vajon csak az a digitális bölcsész, aki *homo faber*, aki digitális adatbázisokat és azokat elemző algoritmusokat hoz létre, vagy ide sorolható a *homo logicus* is, aki a bölcsészet mai eszköztárával igyekszik értelmezni digitális korunk megnyilvánulásait (többek között a fent említett kérdésekre is választ keresve)?⁶ Erre a kérdésköre még visszatérek a recenzióm vége előtt. Annyit azonban már itt elmondhatok, hogy e válaszra aligha kapunk még egy ideig kielégítő választ, annál is inkább mert – ahogy David M. Berry és Anders Fagerjord tavaly megjelent könyvében olvassuk – immáron átléptük a posztdigitális kor küszöbét, amelyben már nem a digitális és az analóg kultúra egymásnak feszülése a kérdés, hanem a digitális megnyilatkozások átfogó volta, és az ez okozta változások, amelyek fényében szükségszerű lassítani a folyamatokon és megkérdőjelezni azokat a további digitális építkezés mellett is.⁷

A *Debates in the Digital Humanities 2016* kötet lényegében a fenti hagyományt követi, egy kötetbe összesítve a digitális bölcsészetről azóta megjelent jelentősebb, vitaindító tanulmányokat. A szerkesztők, Matthew K. Gold és Lauren F. Klein, öt részbe sorolták e tanulmányokat, attól függően, hogy a DH múltjaira és jövőire, gyakorlataira, diszciplináris megnyilvánulásaira, bírálatára, vagy a digitális szövegelemzés lehetőségeire összpontosítanak. Az előző kötethez hasonlóan a tanulmányok mellett itt is minden könyvrészt kettő vagy három rövid esszéírás és/vagy blogbejegyzés zár. Gold és Klein szerint ugyanis a blogoszférában és a Twitterverzumban megjelenő „szürke irodalom” központi szerepet játszik a digitális bölcsészet artikulációjában. Mi több, a digitális bölcsészetről szóló viták szerteágazó platformokon való megnyilvánulása teszi szükségszerűvé a vitagyűjtemény (tervek szerinti) újabb kötetének évről évre való megjelenését (569).

A korábban hiánypótló témaként külön részt kapó tanítási gyakorlat most szervesen épül a fent említett részekbe, mindazonáltal külön figyelmet érdemel talán Ryan Cordell tanulmánya arról, hogy hogyan ne tanítsuk a digitális bölcsészetet. Cordell konkrétan azt javasolja, hogy a szakirodalom jelentős részét képező meghatározási vitákat úgy ahogy vannak hanyagoljuk, mivel „túl gyakran elmulasztjuk

⁴ Az angol eredetiben szereplő *information-cum-capital* kifejezés arra utal, hogy a szóban forgó nagyvállalatok tőkeként kezelik az információt, de egyben valós tőkét is kovácsolnak belőle. Lásd a napjainkban zajló Facebook–Cambridge Analytica botrányt.

⁵ A recenzióban az angol eredetiből magyarul idézett szövegrészek saját fordítások.

⁶ Lásd erről bővebben Kathleen Fitzpatrick, „The Humanities, Done Digitally,” *The Chronicle of Higher Education*, 2011. máj. 8., <https://www.chronicle.com/article/The-Humanities-Done-Digitally/127382>. Ez a rovatcikk is része lett a DH-viták első kötetének.

⁷ David M. Berry and Anders Fagerjord, *Digital Humanities: Knowledge and Critique in a Digital Age* (Cambridge, England–Malden, MA: Polity Press, 2017), 2.

bizonyítékokkal alátámasztani a változásokat hirdető állításainkat” (462). Ez utóbbira jó példa a módszertani részben olvasható Alex Gil-szöveg („Interview with Ernesto Oroza”), amely többek között egy ígéretes felvetéssel kecsegtet a magyar bölcsész olvasó számára: „Hogyan dolgozhat valaki számítógépekkel a bölcsészetben, ha azt egy olyan közegben kell gyakorolnia, ahol a géppark több mint tíz éves, az internet elérhetőség pedig bizonytalan vagy nem létező?” (184). Sajnos, bármennyire is szeretnénk, a szövegből erre nem kapunk választ, mert a szerző interjúja Ernesto Oroza kubai építésszel kimerül abban, hogy inspirációt lát az Oroza által is képviselt kubai *csináld-magad* (DIY) kultúrában, amelynek szemléletmódját Gil szerint alkalmazni kellene/lehetne a digitális infrastruktúra szempontjából kihívások elé állított helyeken, azonban nem tér ki rá, hogy lehetne ezt konkrétan megvalósítani, és így megreked a lehetőségek, a potenciák üres hangoztatásában. Pozitívabb példaként itt érdemes talán megemlíteni Miriam Posner tanulmányát (32–41) – a digitális bölcsészet múltjait és jövőit latolgató részből – amely címében ugyan maga sem kerüli el a lehetőségek túlexponálását: „What’s Next: The Radical, Unrealized Potential of Digital Humanities [Mi jön ezután: A digitális bölcsészet radikális, (eddig) meg nem valósított potenciája].” Ennek ellenére Posner konkrétan rávilágít az üzleti alkalmazásokból kölcsönvett adatfeldolgozási (vizualizációs) modellek egysíkúságára, amelyek remekül alkalmazhatók konkrét adatok megjelenítésére, ám kevésbé jók, ha összetettebb vagy bizonytalan adatokat kell szemléltetni (például egy olyan idővonal esetében, ahol nem áll módunkban percre, másodpercre pontos adatokat szolgáltatni, mert mindössze annyi információ áll a rendelkezésünkre, hogy „kb. az 1500-as években,” 33). Ezek a kölcsön- és/vagy átvett modellek olyan hatalmi struktúrákkal (pl. faj, társadalmi nem) dolgoznak, amelyek leegyszerűsített sémáik miatt nem mennének át a bölcsészettudomány rigorózus szűrőin, ezért Posner szerint el kell gondolkodnunk azon, hogy hogyan építhetnék újra az ilyen reduktív logikával dolgozó, archívumokat és adatbázisokat fenntartó és működtető programokat, algoritmusokat. Cordellhez hasonlóan Posner is kitér a DH, szerinte céltévesztett oktatására, amikor azt állítja, hogy „a digitális bölcsészet egyetemi oktatásának értéke nem abban rejlik, hogy új technológiák alkalmazására tanítjuk a hallgatókat, hanem hogy megmutathatjuk nekik, mennyire ideiglenes, relatív és ideológiailag átítatott az adatok által felépített és bennünket körülvevő világ egésze” (35). Szerencsére a kritika mellett Posner pozitív példákat is említ, amelyek összetettebb adatfeldolgozással és szemléltetéssel (infrastruktúrával) kísérleteznek (36–38).

Három tanulmány különösen felkeltette irodalmár érdeklődésem: Jeffrey M. Binder cikke („Alien Reading: Text Mining, Language Standardization, and the Humanities,” 201–219), amely rámutat a témamodellezés (*topic modelling*) sztenderd nyelvhasználat iránti elfogultságára, és ezáltal az irodalmi szövegekre való alkalmazhatóságának korlátjaira; valamint Michael Hancher és David L. Hoover szövegei, amelyekben a szerzők egymástól függetlenül is a digitális bölcsészet által felturbózott szövegközeli avagy szoros olvasás (*close reading*) fontosságát hangsúlyozzák, más-más megközelítésből. Hancher („Re: search and Close Reading,” 118–138) abból indul ki, hogy ideje a digitális bölcsészetben belül mostanra közhelynek számító makro szint (adatok kinyerése és leképezése) jelentősége mellett a mikro szinten (szinguláris adat kinyerés) történő változásokat és lehetőségeket, valamint a Franco Moretti által népszerűsített távoli

olvasás (*distant reading*)⁸ mellett a szoros olvasást is kiemelni a digitális bölcsészet vívmányai között. Hancher szerint ugyanis

[...] a távoli olvasás nem a szoros olvasás ellentéte. A szoros olvasás szövegközelisége régóta nem a térbeli közelségről szól [ahogy a távoli sem a térbeli távolságról], hanem a sűrűségről és a koncentrációról: az olvasó koncentrációjáról mindenképpen, ám gyakran az olvasott szöveg koncentrált voltáról, sűrűségéről is. Ezt jelentette az új kritikusok és a régiek számára egyaránt. A szoros olvasás ellentéte nem a távoli olvasás, hanem a laza, az esetleges és a figyelmetlen olvasás (125).

David L. Hoover az „Argument, Evidence, and the Limits of Digital Literary Studies [Érvelés, bizonyíték és a digitális irodalomtudomány korlátjai]” (230–250) című tanulmányában Hancherhez hasonlóan a szövegközelis olvasásban látja a digitális bölcsészet elmúlt huszonöt év felhozatalának legfőbb értékét, és az ezt alátámasztó két tanulmány állításait vizsgálja újra digitális módszerek segítségével, hogy akkurátusabb, a szöveg belső logikájával összeegyeztethető konklúziókra jusson. Meglátása szerint ugyanis a digitális bölcsészet legfőbb értéke abban rejlik, hogy feltárhatja az irodalomtudományban tévesen használt, vagy legalábbis félreértelmezhető érvrendszereket és bizonyíték alkalmazásokat, amelyek lehetővé tették az 1990-es évek végén elhíresült Sokal-botrányt.⁹

Érdekes megfigyelni, hogy bár a kötet külön részt szentel a DH-kritikáknak, a többi részben összegyűjtött szövegek éppúgy hangot adnak kritikai hangoknak, és egy-két túlkapástól eltekintve egyikre sem jellemző a korai kiadványok tartózkodás nélküli DH-kampánya. Csakugyan beigazolódni látszik Berry és Fagerjord korábban már említett megállapítása, miszerint a DH immáron egy olyan korba lépet, amelyben korábbi pörgő lendülete elkerülhetetlenül alábbhagy és már csak óvatosabb lépetekkel építkezik tovább.

De ha ennyire szervesen jelen van a kritika és az önreflexió, akkor felmerülhet a kérdés, hogy minek egy külön részt szentelni a bíráló hangoknak? Úgy vélem, hogy a bírálatok a korábbiakhoz képest sokkal inkább politikai vonatkozásúak. Különösen igaz ez a „The Dark Side of Digital Humanities [A digitális bölcsészet sötét oldala]” című, társszerzős tanulmányra, amely a 2013-as bosztoni MLA konferencia azonos nevű kerekasztal beszélgetésének vitaindító előadásait hozza le, és amelyben Grusin

⁸ A Moretti-féle távoli olvasásról magyarul lásd Labádi Gergely, „Franco Moretti: *Distant Reading*,” *Irodalomtörténet* 95, 4. sz. (2014): 561–64; illetve annak magyar vonatkozású alkalmazásáról Péter Róbert, „Digitális és módszertani fordulat a sajtókutatásban: A 17–18. századi magyar vonatkozású angol újságcikkek »távolságtartó olvasása«,” *Aetas* 30, 1. sz. (2015): 5–30.

⁹ Alan Sokal fizikus 1996-ban leadott egy kamu tanulmányt a Duke egyetemi kiadó által gondozott *Social Text* kultúratudományi szakfolyóiratba, mintegy kísérletként, hogy egy szakmailag elismert folyóiratban megjelenhet-e egy olyan tanulmány, amely lényegében tartalmilag értelmetlen zagyvaság, de a) a szakzsargon alkalmazva jól hangzik és b) a kiadó ideológiai elvárásainak megfelelő álláspontot képvisel. A tanulmány megjelenését követően Sokal leleplező tanulmányt közölt a kísérletéről. A Sokal-ügyről részletesen Kampis György, az ELTE informatikai tudományokkal (tudomány- és bibliometria, adatbányászat, big data) is foglalkozó oktatójának honlapján lehet többet megtudni (lásd Kampis György, „A Sokal-ügy dokumentumai,” *Hps.elte.hu*, 2008, Hozzáférés: 2018.04.10, <http://hps.elte.hu/~gk/Sokal/Sokal.html>).

és társai a digitális bölcsészetben nem a hagyományos bölcsészet megmentőjét látják, hanem a társadalmi értékvesztésének egyik jelentős eszközét, amennyiben a digitális bölcsészet az állam által támogatott, profitorientált, a versenyszférában konkrétan hasznosítható ismeretek továbbadásának retorikáját erősíti.¹⁰ Sőt, az amerikai politikai szféra 2016 óta egyre inkább polarizálódó légköre a digitális bölcsészet vitáiba is betüremkedik azáltal, hogy a korábban már említett szemben álló felekként a *homo faber* kontra *homo logicus* helyett immáron a neoliberais kontra liberális kutató posztulálódik.¹¹ Ki tudja? Talán az épp ezen elmérgesedő vita miatt nem jelent meg újabb vitakötet 2017-ben.

Összességében véve a viták 2016-os kötete nagyon hasznos, mert valóban egy csokorba gyűjti a digitális bölcsészet legmarkánsabb vitáit és irányzatait, amelyből akár szemezgethetünk is a szakirodalom összegző szövegeinek magyarrá való fordításán gondolkodva.

¹⁰ Itt érdemes megjegyezni, hogy Pannapacker beszámolója a kerekasztal beszélgetésről a visszhangok tekintetében nagyon fontos, mert látványosan alátámasztja, hogy a kerekasztal résztvevői és az arról nyilatkozó kutatók merőben másként látják és értelmezik a digitális bölcsészetet. Ryan Cordell szerint a kerekasztal beszélgetés teljes félreértelmezése volt a digitális bölcsészetnek; Amanda French kijelentette, hogy egy digitális bölcsészt sem ismer, aki szeretné a MOOC-ot; Matthew Kirschenbaum pedig – nagyon helyesen – tiltakozott az elmélet és a gyakorlat szembeállításával szemben, mert, ahogy nyilatkozott: „csinálni [’fabrico’] annyi, mint gyakorlatba helyezni az elméletet: [a kettő szembeállítás] hamis dichotómia.” Részletesen lásd William Pannapacker, „On »The Dark Side of the Digital Humanities«,” *The Chronicle of Higher Education*, 2013. jan. 5., <https://www.chronicle.com/blog/conversation/2013/01/05/on-the-dark-side-of-the-digital-humanities/>.

¹¹ E téren különösen nagy vitát generált az alábbi tanulmány: Daneil Allington, Sarah Brouillette and David Golumbia, „Neoliberal Tools (and Archives): A Political History of Digital Humanities,” *Los Angeles Review of Books*, 2016. máj. 1., <https://lareviewofbooks.org/article/neoliberal-tools-archives-political-history-digital-humanities/>.

